

Henning Høeg Hansen

Uddannelse i Japan: Voksenlivets ventesal?

I forbindelse med et ophold i Japan i sommeren 1985 er denne artikel skrevet som en reaktion på de ofte meget formaliserede og intetsigende beskrivelser af uddannelserne i Japan. Uddannelserne beskrives i artiklen som en forberedelse til voksenlivet. En forbedelse som i Japan er ét langt forhindringsløb frem imod én afgørende hurdle: overgangen fra uddannelse til ansættelse på arbejdsmarkedet.

Anders And spiser også med pinde ...

Midtvejs mellem Japans største internationale lufthavn, Narita, og Tokyo ligger der et Disney-Land. Disney-Land "Tokyo", der er en tro kopi af det originale Disney-Land, er blevet en meget stor lokal turistattraktion. To forhold har gjort dette muligt. For det første den helt utrolige befolkningskoncentration i Tokyo-området, og for det andet Japans meget omfattende import af specielt amerikanske tegneseriesymboler lige fra Nuser til Fedtmule. Og så giver Disney-Land noget man ellers ikke ser så meget til i Japan – fornemmelsen af god plads rundt omkring individet. Det er rasende dyrt at komme der, men i en forholdsvis velstillet nation, der ynder overhovedet ikke at holde ferie, betyder dette ikke så meget. Disney-Land er et overvældende rumligt chok for en nation, der er vant til, at alt ellers er trangt. Her er selv køerne korte. På en almindelig hverdag skal man kun stå i kø mellem en halv og en hel time for at komme ind på Torneroses Drømmeslot, og det er jo ikke noget særligt efter at have prøvet de kø-mæssige rædsler på Verdensudstillingen, EXPO-85, hvor de mest eftertragtede udstillinger havde køer af ventende på mellem 2 og 3 timer.

Danmark bliver uendeligt lille, når man samtidig læser i aviserne, at erfaringerne fra Disney-Land "Tokyo", måske skal overføres til det "kontinentale Europa", men at man desværre ikke kan finde et sted, der har det tilstrækkelige befolkningsunderlag. Dog mener man, at der måske er en spinkel chance et sted nord for Paris.

Men Disney-Land er ikke bare en fornøjelse for børn og barnlige sjæle; det er ikke bare den utrolige stofliggørelse og visualisering af ens barndoms flade Anders And-blad. Disney-Land er også noget symbolsk. Japan blev slået i 2. verdenskrig, og det var USA, der vandt. Japan har importeret eller fået påtvunget mange ting fra USA efter krigen, men selv om der ofte er en slående lighed mellem den ægte vare i "guds eget land" og den tilsvarende vare i Japan, skal man ikke lade sig narre. Ligheden i det ydre kan være slående – men anvendelsen af det pågældende produkt er ofte meget forskelligartet. Mens Disney-Land i USA bruges som underholdning for en enkelt dag, bruges nøjagtig det samme Disney-Land som alternativ til "ferie" i Japan. På samme måde bruges det "amerikanske" uddannelsessystem også på en anden måde end i USA. Termerne lader sig meningsfuldt oversætte, og der er basis for de mest glatte sammenlignende analyser (Undervisningsministeriet, 1984: nr. 1).

Henning Høeg Hansen

Uddannelse i Japan: Voksenlivets ventesal?

I forbindelse med et ophold i Japan i sommeren 1985 er denne artikel skrevet som en reaktion på de ofte meget formaliserede og intetsigende beskrivelser af uddannelserne i Japan. Uddannelserne beskrives i artiklen som en forberedelse til voksenlivet. En forbedelse som i Japan er ét langt forhindringsløb frem imod én afgørende hurdle: overgangen fra uddannelse til ansættelse på arbejdsmarkedet.

Anders And spiser også med pinde ...

Midtvejs mellem Japans største internationale lufthavn, Narita, og Tokyo ligger der et Disney-Land. Disney-Land "Tokyo", der er en tro kopi af det originale Disney-Land, er blevet en meget stor lokal turistattraktion. To forhold har gjort dette muligt. For det første den helt utrolige befolkningskoncentration i Tokyo-området, og for det andet Japans meget omfattende import af specielt amerikanske tegneseriesymboler lige fra Nuser til Fedtmule. Og så giver Disney-Land noget man ellers ikke ser så meget til i Japan – fornemmelsen af god plads rundt omkring individet. Det er rasende dyrt at komme der, men i en forholdsvis velstillet nation, der ynder overhovedet ikke at holde ferie, betyder dette ikke så meget. Disney-Land er et overvældende rumligt chok for en nation, der er vant til, at alt ellers er trangt. Her er selv køerne korte. På en almindelig hverdag skal man kun stå i kø mellem en halv og en hel time for at komme ind på Torneroses Drømmeslot, og det er jo ikke noget særligt efter at have prøvet de kø-mæssige rædsler på Verdensudstillingen, EXPO-85, hvor de mest eftertragtede udstillinger havde køer af ventende på mellem 2 og 3 timer.

Danmark bliver uendeligt lille, når man samtidig læser i aviserne, at erfaringerne fra Disney-Land "Tokyo", måske skal overføres til det "kontinentale Europa", men at man desværre ikke kan finde et sted, der har det tilstrækkelige befolkningsunderlag. Dog mener man, at der måske er en spinkel chance et sted nord for Paris.

Men Disney-Land er ikke bare en fornøjelse for børn og barnlige sjæle; det er ikke bare den utrolige stofliggørelse og visualisering af ens barndoms flade Anders And-blad. Disney-Land er også noget symbolsk. Japan blev slået i 2. verdenskrig, og det var USA, der vandt. Japan har importeret eller fået påtvunget mange ting fra USA efter krigen, men selv om der ofte er en slående lighed mellem den ægte vare i "guds eget land" og den tilsvarende vare i Japan, skal man ikke lade sig narre. Ligheden i det ydre kan være slående – men anvendelsen af det pågældende produkt er ofte meget forskelligartet. Mens Disney-Land i USA bruges som underholdning for en enkelt dag, bruges nøjagtig det samme Disney-Land som alternativ til "ferie" i Japan. På samme måde bruges det "amerikanske" uddannelsessystem også på en anden måde end i USA. Termerne lader sig meningsfuldt oversætte, og der er basis for de mest glatte sammenlignende analyser (Undervisningsministeriet, 1984: nr. 1).

Men det japanske uddannelsessystem er en generalistuddannelse, der ikke gør det ringeste for at skjule at selektionen sker på basis af et begrænset antal fælles fag, der ikke behøver at have spor med den fremtidige erhvervsfunktion at gøre. Det er endvidere i ekstrem grad udtryk for troen på, at man via centrale læseplaner og uddannelsesretningslinier kan hierarkisere hele det samlede elevmateriale på en sådan måde, at der kan ske en meningsfuld sortering af eleverne til efterfølgende job- og uddannelsespositioner.

Det er derfor helt logisk, at meget af ekspansionen i det japanske uddannelsessystem i efterkrigstiden er sket horisontalt og i begyndelsen af systemet. Børnehaver er ikke en simpel følge af mødres udearbejde, hvilket det iøvrigt heller ikke er i Danmark (Transgaard, 1982), men en forbedring af udgangspositionen for underskoleforløbet. Mere og mere er fyldt på inden den afgørende overgang til arbejdslivet, eller til de egentlige højere uddannelser.

De langvarige uddannelser har slet ikke ekspanderet i samme grad som de gymnasiale og de korte universitetsuddannelser, og efteruddannelse i offentligt regi findes kun i ringe omfang. At forlade skolen er *DEN* determinerende handling for resten af ens liv. Men vel at mærke mest for mændene, der jo skal være erhvervsaktive i tiden frem til de bliver 55 år. For kvinderne er uddannelse naturligvis også vigtig. Men målt i tid får de ikke så meget af den, og deres fagvalg har mindre efterfølgende erhvervsmæssig betydning, samtidig med at opbevaringsfunktionen synes meget tydelig. Ægteskab erstatter stadig i meget stort omfang arbejde for aldersgruppen 25-40 år. Halvdelen af ægteskaberne i Japan er stadig arrangerede, og her spiller uddannelsernes "prestige" en stor rolle for kvindens muligheder for at opnå et "godt parti", også selv om hun ikke udnytter sin uddannelse aktivt.

Tradition uden udvikling – udvikling uden tradition?

På en undergrundsstation i det nordlige Japan hænger en plakat for modebutikscentret "Parco". Som alle andre undergrundsstationer er også denne fri for graffiti, iturevne sæder og enhver form for vold og drukkenskab. For en udlænding er det mest usædvanlige måske et skilt, der diskret beder om at man "ikke begår selvmord ved at kaste sig ud foran toget, idet man herved kunne ulejlige publikum". De mange reklamer er alle dydige og handler om de to vigtige ting: konsum og bryllupper. Men reklamen for "Parco" skiller sig ud. Et billede af to kvinder på en strand. De er næsten nøgne, kun en art lændeklæde går rundt om hofterne og ned mellem ballerne. Sand klæber til deres hud. De er set bagfra. Pointen er, at deres tøj slet ikke kan købes i den pågældende forretning. De er der bare for at signalere frigjorthed og dristighed i et ellers meget puritansk samfund, hvor man for det første kun yderst sjældent ville finde på at holde badeferie, og for det andet overhovedet ikke ville gøre det topløst. – Men "Parco" er skam et udmærket indkøbscenter. Reklamen holder blot ikke helt, hvad den lover.

Lidt på samme måde er det med det japanske uddannelsessystem. Der er i opfattelsen af Japan blevet skabt en myte om, at der er en særlig sammenhæng i det japanske samfund – en sammenhæng mellem tradition og fornyelse, således at netop japanernes særlige evne til at bevare klassiske dyder og fag i undervisningssystemet, har skabt de nødvendige forudsætninger for landets ekspanderende økonomi (Det japanske Un-

dervisningsministerium, 1972).

Denne artikel vil forsøge at pille ved dette reklamebillede og påpege nogle brudflader inden for undervisningssystemets rammer. Endvidere vil den fremdrage nogle helt afgørende forskelle i den måde, uddannelsessystemet virker på i henholdsvis Danmark og Japan.

Det kollektive og det individuelle

På mange måder er der lighed mellem Danmark og Japan på folkeskoleniveau. Der findes både private og offentlige skoler. Det er dog interessant, at mange private institutioner i Japan kører helt op til og med universitetsniveau. En helt afgørende forskel er imidlertid, at ingen af disse skoler får lov til at stå alene. De offentlige skoler, såvel som de private, har nogle efter danske forhold gigantiske klassekvotienter (40-50 elever pr. klasse). Man kunne forestille sig, at der via de offentlige udgifter skete en sænkning af disse kvotienter, idet alle betalte via skatterne. Men her kommer der et stærkt individualistisk element ind. Forældrene vælger i stedet selv at betale for ekstra undervisning i form af private terpeskoler. Dette har tilsyneladende åbenlyse fordele i form af individuel tilfredshed med selv at kunne bestemme over, hvem man ønsker ansat til at undervise sine børn. I det hele taget er uddannelsessystemet præget af en tæt sammenhæng mellem betaling og ydelse. Det gælder både vedrørende selve uddannelsen og vedrørende optagelsesprøver til de næste led i uddannelsesforløbet.

Specialister eller generalister

I den danske uddannelsespolitiske debat, tager man det for gode varer, at der via uddannelsessystemet kan ske en tilpasning til erhvervslivet, ved at man gør de enkelte uddannelser "tilpassede". Tidens tiltagende investering i undervisning i EDB kan for eksempel dårligt forstås på anden måde. Det danske uddannelsessystem bestemmer i høj grad de efterfølgende erhvervsfunktioner, og arbejdsløshedsunderstøttelsen er med til at cementere dette forhold ved kravet om "passende arbejde". I Danmark har man altså valgt at uddanne en art små specialister. I modsætning hertil satser man i Japan faktisk udelukkende på at uddanne generalister. Der er slet ikke nogen forestilling om, at selve de grundlæggende uddannelser skal indeholde noget, der i den forstand er anvendelsesorienteret.

I en meget ekstrem form kommer dette til udtryk i undervisningen i engelsk. Det grundlæggende undervisningssystem er styret af centralt fastsatte læseplaner, og man skulle således forvente at der var ret gode muligheder for at bringe stort set alle unge op til et vist niveau i "anvendt" engelsk. Dette sker imidlertid ikke, fordi engelsk betragtes som en ikke-anvendelsesorienteret, intellektuel disciplin. Skal man sammenligne det med noget, bliver det vel nærmest latin i den danske skole, eller for den sags skyld skak i de sovjetiske skoler. Engelsk er regelanvendelse og grammatik. Men det er ikke talesprog og daglige omgangsformer.

Der er således slet ikke noget ejendommeligt i at kunne træffe en japaner, der kender sonetter fra klassisk engelsk litteratur på et pulveriserende analytisk niveau, men som på den anden side ikke kan føre en dagligdags samtale. Og det er ikke noget, der på nogen som helst måde skjules. En til tider hed debat kører med jævne mellem-

rum om betimeligheden af at undervise i engelsk på denne måde.

I en vis forstand er det ikke underligt, at "det talte sprog" ikke sejrer, for undervisningssystemet rummer ikke nødvendigvis nogen forestilling om, at det er praktiske kundskaber, der skal præge planerne. Det upraktiske ved denne formalistiske indlæring viser sig nemlig først på et senere tidspunkt, nemlig når man skal til at lære engelsk i praksis via sit arbejde og sin ansættelse.

Mødrenes rolle

Tænker man på den danske skoledebat, er der vel ingen tvivl om, at visse elementer i de japanske underskolesystemer kunne virke tiltrækkende. Skolen fylder tilsyneladende meget i elevernes liv. Indlæring af basale kundskaber som skrivning og regning er vigtig. Det er let at se, om målene er opfyldte. Bare at se en skole blive tømt for elever ville fryde nogle af de mere disciplinorienterede danske debattører på feltet. Skoleuniformer er obligatoriske på de fleste skoler. Eleverne går pænt, opfører sig tilsyneladende eksemplarisk på hjemvejen. Men klassekvotienterne er måske det dobbelte af de danske og der er store udgifter til terpeskoler.¹

Men inden det bliver alt for rosenrødt, skal der nævnes en afgørende grund til, at erfaringerne ikke lader sig overføre på danske forhold: det ville i Danmark være ret utænkeligt, at kvinderne meldte sig ud af arbejdslivet for at hellige sig børnenes gunstige opvækstmuligheder.

For sagen er naturligvis, at man kun kan se det som en fordel, at det offentlige skolesystem er overfyldt, ufuldstændigt og billigt, hvis man samtidig har muligheden for at anvende de sparede penge individuelt til fordel for sine egne børn. Systemet bygger på, at pengene ikke alene har det bedre i borgernes lommer, men at borgerne også har den fornødne tid til at anvende disse penge fornuftigt i den private husholdning; med andre ord at der er tid til en rationel individuel udnyttelse. Ellers havde det vel været mere logisk at anvende dem kollektivt til en forbedring af skolesystemet. Danske forældre har tilsyneladende ikke denne tid, og vel slet ikke denne tiltro til, at de kunne gøre det meget bedre selv.

I denne sammenhæng betyder det helt nøjagtigt, at man kan leve med ret dårlige skoler og gigantiske klassekvotienter, idet man ved eget køb af private lærere i elevernes fritid, ved egen indsats og ved egentlige terpeskoler, mener at kunne give netop sine børn et forspring. Og i praksis betyder dette, at moderen må bruge en meget stor del af sine kræfter på denne form for aktiviteter. En japansk mor er også sine børns skoleinspektør og deres studievejleder og tutor i sociale sammenhænge. Skal det gøres ordentligt, er der ikke plads til "heltidsudarbejde" i den japanske betydning af ordet. Og faderen forventer også, at moderen er i stand til at sørge for administrationen af dette område – ikke mindst hvor der er sønner i familien.

I det japanske samfund er det acceptabelt at have "husmoderrollen". Men det er også acceptabelt at have en karriere. Dog er det vanskeligt på andre måder end i Danmark. Japanske arbejdstider passer dårligt til det at have børn, og institutioner til små børn er ikke ret udbredte; men det afgørende er for så vidt, at ingen form for institutioner ville passe godt til arbejdslivet. En ambitiøs person ville uanset køn have vanskeligheder med at tilpasse børn til arbejdslivet. Ambitioner forudsætter, at man har en ganske lang arbejdsdag, og i ekstreme tilfælde at man kun kommer hjem en

aften eller to om ugen. Dette kan ikke passes ind i et mønster, hvor børn er virkeligt eftertragtede, med mindre der enten er en hjemmegående husmor eller familie til at tage sig af børnene. Således fremmer arbejdslivets organisering, at kun én ægtefælle er i arbejde på livstid. Det siger sig selv, at kvinderne på denne måde får de ringeste job, og at de vanskeligt kan udnytte deres uddannelse til en virkelig karriere, når der sker et afbrud på 15 år i denne. Det skal heller ikke overses, at de enkelte arbejdspladser anser det for et problem, hvis kvinder ikke er gift i en alder af 25 år og nu og da griber aktivt ind med arrangerede ægteskaber i sådanne tilfælde. Videregående uddannelser for kvinder er gennemgående kun halvt så lange som mændenes uddannelser, men skal på den anden side opfylde et dobbelt formål: dels skal de give arbejde, dels skal de passe niveau-mæssigt til den kommende mands status.

Kvantitet frem for kvalitet

Hvor mærkeligt det end kan lyde, kan man godt betegne de højere uddannelsesinstitutioner i Japan som decentraliserede i ekstrem grad. Dette betyder, at flere hundrede højere læreanstalter og universiteter, der ligger spredt ud over Japan, for det første ikke er undergivet nogen central kvalitetskontrol, og for det andet i princippet kører med hver sit optagelsessystem for de nye studenter. Rent konkret medfører det, at afgangsprøverne fra den gymnasiale sektor spiller en ubetydelig rolle.

Det afgørende for om man kan komme ind på et universitet er, om man er i stand til at bestå dette universitets særlige optagelsesprøve og klare en personlig interview-samtale på tilfredsstillende måde. Dette gør naturligvis kriterierne for eventuel optagelse eller forkastelse totalt uigennemskuelige. I beskrivende termer kunne man sige, at det danske uddannelsessystem består af en pyramide, der gradvist indsnævres efterhånden som uddannelsernes niveau stiger. Og at det danske uddannelsessystem accepterer en vis glidende overgang fra det ene niveau til det andet, samt at man accepterer, at der finder et endog særdeles omfattende spild sted på visse af niveauerne, for eksempel ved universiteterne.

Det japanske uddannelsessystem består i modsætning hertil af kasser, stablet ovenpå hinanden. Alle føres frem til et tolvårigt gymnasialt niveau, men herefter sker der en pludselig og meget brat indskrænkning på det videregående niveau. Yderligere sker der en kraftig indskrænkning ved de længst varende uddannelser, som kunne sammenlignes med de danske universitetsuddannelser. Retfærdigvis skal det dog siges, at denne sammenligning er svær, idet man niveaumæssigt nok burde lægge de danske gymnasiale uddannelser sammen med for eksempel efg-uddannelserne mv., hvis man skulle foretage en relevant sammenligning. Et forsigtigt skøn ville endvidere være, at kun en inddragelse af efterskolesektoren og ungdomsskolesektoren, ville kunne yde det danske samfund fuld retfærdighed i en sammenligning med Japan. Det bliver ret hurtigt klart, at den næsten fuldstændige gennemførelse af et princip om at alle skal gå i skole i mindst 12 år i Japan har sin høje pris i form af en kraftig differentiering af de enkelte studenter udbytte af uddannelsen, samt iøvrigt en kraftig niveau-differentiering i de enkelte skolars faktiske funktion i relation til det videregående uddannelsessystem.

I den danske debat om uddannelsessystemet har det oftest spillet en rolle, at forskere har fremhævet, at uddannelsessystemet udover sin indlæringsfunktion og sin sorte-

ringsfunktion, endvidere har et kraftigt element af opbevaring i sig. Dette opbevaringssynspunkt bliver i ekstrem grad synligt i Japan, idet de gymnasiale uddannelser er præget af forestillingen om en faktisk enhedsskole.

Prisen for denne meget udprægede mangel på sortering og differentiering i det underliggende skolesystem, betales til gengæld på den sidste station undervejs i det såkaldte eksamenshelvede. Nemlig i den situation, hvor det umiddelbart efter afslutningen af de gymnasiale uddannelser, og de efterfølgende optagelsesprøver til universitetsuddannelserne, bliver klart, at kun en mindre del af hver generation faktisk kan få mulighed for at fortsætte deres uddannelsesforløb. Men bag hele forløbet ligger en forestilling om, at det gælder om at få sine børn i gode børnehaver, for så kommer de i gode under- og mellemskoler, derfra på gode gymnasier og videre på gode universiteter, for så til sidst at få gode stillinger.

Det er imidlertid vigtigt at understrege, at forestillingerne om det såkaldte eksamenshelvede kun varer til og med, at optagelsesprøverne på de enkelte universiteter er bestået. Denne adgangsprøve er i ordets egentligste forstand den sidste afgørende forhindring inden for selve uddannelsessystemets rammer.

Det skal tilføjes, at der naturligvis i Japan også findes egentlige akademiske uddannelser på et postgraduat niveau. De er overbygninger på de mest udbredte 4-årige universitetsuddannelser, og anvendes hyppigst indenfor professionerne, læge, tandlæge, advokat og lignende, og også inden for forskningssektoren spiller de en rolle. Disse uddannelser er således de eneste, der i længde kan sammenlignes med danske universitetsuddannelser.

Japanske universiteter

Set fra en dansk synsvinkel er der mange gode grunde til at interessere sig for Japan. Der er dog ikke den sammenhæng mellem det japanske økonomiske mirakel og uddannelsessystemet, som man umiddelbart skulle forvente. Det japanske uddannelsessystem er både gammeldags og lider af nøjagtig de samme omstillingsproblemer, som præger det danske. Det vil for eksempel sige for lidt teknologi og for meget humaniora/psykologi/sociologi. Der er betydelige forskelle i kønnenes uddannelsesmønster, og systemet er bestemt ikke tilpasset forestillinger om en ekspanderende industriel sektor. Men det afretter de studerende til det voksenliv, de skal føre, enten i produktionen eller i hjemmene. Så på den måde kan det siges at være rationelt. Og det leder slet ikke som det danske frem til enten livslangt arbejde eller lejlighedsvis offentlig forsørgelse på den ene eller anden måde. I Japan er alternativet til forsørgelse via arbejde klart: det er enten den familie, man er født ind i, eller den familie, man har giftet sig ind i, der står for den alternative forsørgelse.

Japanske universiteter er lav-teknologiske på næsten alle måder. Klassekvotienterne er høje. Forelæsningsformen er antikveret. Tekstbehandlingsanlæg findes udvalgte steder og betjenes på tværs af alle faggrænser. Men ellers er det ikke moderne teknologi, der spiller den store rolle.

Kontorerne er elendige, har gamle møbler, er dårligt isolerede. Fra børnehaven er japanske børn vant til, at de selv skal forestå rengøringen på institutionen. Dette princip fastholdes tilsyneladende hele uddannelsessystemet igennem, blot med den forskel, at på universiteterne kan man ikke tvinge studenterne eller lærerne til at gøre rent.

Telefoner findes til tider i et beskedent antal og deles gennem et hul i væggen eventuelt mellem flere lærerkontorer.

Udviklingen af moderne højteknologi finder sted på særlige universiteter og i andre organisationer – ikke på de traditionelle universiteter.²

De japanske universiteter uddanner først og fremmest generalister, der helst skal være ubeskrevne blade, der langsomt fyldes ud med sirlig skrift, *efter* at ansættelse har fundet sted.

Fra uddannelse til erhverv

Næste væsentlige forhindring kommer i forbindelse med overgangen fra universitetet til erhvervslivet. Her skal det imidlertid understreges, at de enkelte universiteters kandidaters kontakt med deres fremtidige arbejdsgiver, starter op til otte måneder før afgangseksamen fra universiteterne finder sted. Dette system er formaliseret i en grad der gør, at man ligefrem officielt taler om en åbningsdag, hvor de kommende universitetskandidater har lov til at begynde at søge kontakt med deres fremtidige arbejdsgivere.

Stort set alle, der har bestået universiteternes adgangsprøve, ender iøvrigt med at få et afgangsbevis. De enkelte selskaber og firmaer og offentlige institutioner der skal ansætte det kommende års kandidater, har mulighed for at lade disse kandidater deltage i skriftlige prøver og langvarige personlige samtaler med henblik på udvælgelsen.

Set fra de enkelte virksomheders synspunkt, er det altså en kombination af den enkelte students evne til at bestå en adgangsprøve og deres personlige prøver og de personlige samtaler, der tilsammen danner grundlag for en fremtidig ansættelse. Denne ansættelse vil således kun kunne annulleres i de ganske få, ekstreme tilfælde, hvor studenten af den ene eller anden grund ikke ser sig i stand til at gennemføre den afsluttende afgangsprøve. Dette afslører tydeligt tendenserne til at producere kandidater, som er generalister, og viser, at det kun i meget ringe grad forventes, at de videregående uddannelsesinstitutioner lærer kandidaterne nogle færdigheder, der er umiddelbart anvendelige ud over selve ansættelsessituationen.

Det må her erindres, at man i danske firmaer er vant til, at studenter og kandidater ansættes i firmaet på en måde, der muliggør, at en jobbeskrivelse kan finde sted. Det vil sige, at de pågældende kandidater ansættes til en bestemt funktion, og at denne funktion meningsfuldt kan beskrives som en vis delmængde af firmaets samlede funktioner. Dette er ikke tilfældet i Japan. En person ansættes på sit hidtidige uddannelsesforløb, og skal være rede til at arbejde i mange uspecificerede situationer og funktioner, hvor arbejdet bestemmes af udviklingen, og hvor man ikke nødvendigvis på noget tidspunkt får en funktion der kan beskrives i vestlig forstand (Woronoff, 1982: 109-154).

Det er klart, at der eksisterer en form for hierarki indenfor de enkelte organisationers rammer, men for en vesterlænding med jævnlig kontakt til en offentlig organisation, kan det godt virke endog meget overraskende at der ikke eksisterer fagopdelinger, som man er vant til i Europa. Det kan således sagtens forekomme, at den person, som man fører forhandlinger med, i en senere situation viser sig også at kunne optræde i langt lavere funktioner i det statusmæssige hierarki. Funktionen afhænger af situationen, selv om status ligger fast.

Denne ekstreme mangel på specialisering gør naturligvis også, at bureaukratiet ofte får lov til at brede sig mere end godt er, set med vestlige øjne. Tilsyneladende sker der nemlig det, at arbejdsmængden spredes ud på de forhåndenværende ansatte, i stedet for at man tager udgangspunkt i, hvor meget arbejde der skal udføres, og hvilket antal ansatte dette kræver. På baggrund af forventningerne i Vesteuropa til den japanske effektivitet, forekommer forskellene endog særdeles overraskende. På den ene side har man en industriel sektor, hvor alle funktioner er beskrevet fantastisk nøjagtigt, og hvor arbejdet forekommer at være utroligt effektivt organiseret, mens man på den anden side ofte inden for organisationer og selskabers administrative side, herunder også den offentlige sektor, ikke på samme måde interesserer sig for en minutøs funktionsbeskrivelse, der kunne muliggøre en evaluering af personaleforbruget.

Administration og bureaukrati i Japan er ikke blot en udførelse af bestemte former for arbejde og funktioner, men tillige en socialiserings- og sorteringsproces af det fremtidige lederpotentiale. Ved at vise sig funktionsduelig i forskellige sammenhænge og være i stand til at klare alle mulige former for relationer, beviser man så at sige, at man er værdig til forfremmelse (Woronoff, 1982: 109-154). Dette beskrives ofte af japanere som en utrolig god måde at sikre sig medarbejdernes loyalitet på, men det er naturligvis samtidig udtryk for, at der finder et enormt spild sted, idet ikke alle kan blive ledere.

Hertil kommer de helt særlige forhold, der udspringer af, at man inden for visse rammer avancerer efter et anciennitetssystem, mens der samtidig foregår en hierarkisering på det uformelle plan. Dette skal så ses i sammenhæng med, at de mest eftertragtede stillinger efter universitetsuddannelserne helt klart er i de organisationer og selskaber, der tilbyder en livsvarig ansættelse. Ingen japanske firmaer og selskaber ansætter i virkeligheden medarbejdere til bestemte funktioner. Man foretager en generel udvælgelse af den kandidatproduktion, der knytter sig til et bestemt år, og blandt disse finder der så en livsvarig ansættelse sted for en vis mængde af de udvalgte. Dette udgør stort set de pågældende selskabers fremtidige potentiale af ansatte. Det er blandt disse folk, at alle former for arbejdsdeling finder sted, og det er blandt disse ansatte, at de fremtidige ledere på ethvert niveau rekrutteres. Dette forklarer naturligvis til en vis grad, hvorfor man er nødt til at have en meget fintmærkende udvælgelsesproces. Mange selskaber ansætter hvert år et stort antal nye medarbejdere, og man ved, at man på en eller anden måde skal kunne beskæftige og bruge disse medarbejdere i stort set resten af deres erhvervsaktive periode.

Her sender man en venlig tanke til de danske søndagsavisers meget omfattende stillingsannoncer. I Danmark foregår der naturligvis en tilsvarende selektionsproces. Ikke alle kan blive ledere, men forskellen er, at mobilitet foregår på tværs af firmaer og offentlige institutioner, og at man ofte er mobil i forbindelse med utilfredsstillende arbejdsforhold, eller i forbindelse med forfremmelse.

Japan er et totalt annonceløst land med henblik på sådanne selektionsprocesser. Selektion finder sted blandt de allerede ansatte, og organisationen tilpasser sig, om man så må sige, hvad medarbejderne er i stand til at klare, mens man som udgangspunkt i Vesteuropa vel oftest ville diskutere, hvad funktionen af den pågældende job skulle være, og derefter søge at finde den bedst egnede til den pågældende funktion.

I sommeren 1985 var der i japanske aviser et interview med tre personer, der via en art skjult annonce var kommet i forbindelse med et nyt firma og havde opnået ansæt-

telse der. De pågældende understregede kraftigt, at det ikke var af hensyn til forfremmelsesmulighederne og heller ikke af hensyn til økonomien, at de var sprunget fra det ene selskab til det andet selskab. Der var udelukkende tale om, at nogle særlige kvalifikationer, de havde oparbejdet, kunne finde bedre udnyttelse i det nye firma.

Arbejde og forsørgelse: Den enkeltes ansvar

Som regel beskrives Japan i medierne som et delvist lukket land, der via indviklede importrestriktioner og en udpræget flair for masseproduktion er i stand til at opretholde en næsten "urimelig" god udenrigshandelssituation og et alt for stort overskud på handelsbalancen. Denne synsvinkel er naturligvis ikke uinteressant, men det er for så vidt lige så relevant at nævne, at Japan på andre områder har en meget stor fordel sammenlignet med udlandet. Således ligger mange af de funktioner, der i de vestlige lande er organiseret i offentligt regie (forsørgelse, arbejdsløshedsunderstøttelse, børneinstitutioner, ældreomsorg for nu at nævne fire vigtige ting fra velfærdsstaten), i Japan stadig i et vist omfang i privat regie.

Set udefra kan man godt beskrive Danmark som værende et land, der har gennemgået en voldsom udvikling, fra at private tager sig af omsorg og forsørgelse, til at det offentlige gør det. Den udløsende faktor har været, at kvinderne har ændret tilknytning til arbejdslivet, samtidig med at mændene har fastholdt deres. Ser man på Japan ud fra denne synsvinkel, er forskellene mellem de to lande overvældende. Men der er tydeligvis ved at ophobe sig nogle sociale spændinger i henseende til kønsroller og arbejdsliv, som ikke kan løses på samme måde som i Danmark. Det japanske arbejdsmarked synes at virke, netop fordi kvinderne er ansat på deltid: både som daglig arbejdstid og i livsforløbet. Meget få kvinder er endnu ansat på den måde, som for mændene er den mest attråværdige: på livstidsansættelse.

Der er dog også den afgørende forskel mellem de to landes uddannelsessystemer, at der i Japan ikke, uanset køn, skabes nogle forventninger om, at bestemte uddannelser fører til bestemte jobs og ansættelsesvilkår. Alle uddannelser er gradueret efter prestige, og afgangseksamen er ikke det afgørende – det er derfor helt logisk, at man ikke har noget frafaldsproblem. Man dumper ikke i det japanske uddannelsessystem, men man kan blive nægtet optagelse i det efterfølgende trin. Eller man kan til sidst blive nægtet ansættelse i det firma eller den offentlige institution, som man helst ville ansættes i. Altså har man herefter kun én mulighed: at skrue sine forventninger ned og søge til andre dele af arbejdsmarkedet i håb om der at få heldet med sig.

Når uddannelsen intet er værd i sig selv, i den betydning at den er den nødvendige, men ikke tilstrækkelige forudsætning for at kunne komme videre, bliver "frafaldet" heller ikke helt så synligt. For det er jo langt fra alle, der får deres ønsker opfyldt, hverken i uddannelsessystemet eller i arbejdslivet. Altså bliver der alligevel frafald i den betydning, at ikke alle bliver tilfredse. Men det er mindre synligt end i Danmark, fordi der ikke er noget incitament til at blive i et bestemt spor i form af rettigheder af uddannelsesmæssig eller økonomiske art. I Japan ville det ikke være så usædvanligt, at taberne i uddannelsesræslet søger helt andre græsgange: man ville dér sige, at det da var udmærket for en kommunalt ansat brandmand at have en universitetsuddannelse bag sig.

Nogle universiteter fører til gode jobs, andre fører til ufaglært arbejde efter vestlig

standard. En sammenligning med Danmark kunne være, at alle fra Københavns Universitet fik akademisk arbejde i centraladministrationen, mens Aarhus Universitet leverede kontorpersonalet til de lokale forvaltninger. Sådanne forskelle findes vel også i Danmark, men er blot meget mere synlige i Japan. Alle studenter kender gradueringen af de enkelte universiteter, og de ved hvilke ansættelsessteder, der er de mest prestigefyldte, og som giver de bedste jobs.

Og fordi der kun er denne ene afgørende tærskel – det første ansættelsesforhold – bliver det også uhyre vigtigt at klare sig godt frem til denne afgørende fase. Groft sagt understøtter det japanske uddannelsessystem i hele sin funktionsmåde – fra børnehave til universitet – at livet kun giver én chance for social mobilitet: det første ansættelsesforhold. Derfor det såkaldte eksamenshelvede. Derfor denne altafgørende satsning på den ene store dag: mødet med den ansættende myndigheds egne eksaminer og samtaler.

Hele dette system kræver et omfattende indenlandsk rejseri. Og mødrene rejser langt med deres sønner for at sikre dem det bedste i denne situation. For det foregår ofte langt fra hjemmet. En uddannelsesreform er under overvejelse til sikring af nationale, fælles prøver og fælles optagelsesvilkår for at stille alle mere lige. Men endnu er det under overvejelse. For det ville jo i givet fald betyde, at eksamenssystemet kunne vendes helt på hovedet – det kunne jo ende med, at afgangsprøverne blev de afgørende. Og det er endnu hverken de modtagende undervisningsinstitutioner eller de ansættende myndigheder indstillet på. Bagsiden af den medalje, der hedder livslang ansættelse, er kravet om en meget omhyggelig udvælgelse af aspiranterne.

På et japansk hotel var i alle detaljer på engelsk forklaret, hvordan fjernsynet med de mange kanaler skulle betjenes. Kun udlændinge med et godt kendskab til japansk ville opdage, at fjernsynet havde en særlig møntboks til betaling af pornografiske video-film. Alt synes at være tilladt på disse video-film, blot man overholder de gældende regler om, at hår på kønsorganerne ikke må vises. Det interessante er imidlertid, at der ved mønt-indkastet var anbragt et lille skilt, der på japansk sagde: "Vis hensynsfuldhed ved at være tilbageholdende med at se dette program i universiteternes eksamensperioder og under nationale højtider". Uden for disse perioder er der ikke mødre og sønner på hotellerne.

Noter

1. Et forsigtigt skøn viser, at udgifterne kan sammenlignes med de samlede udgifter (excl. anlæg) til højere uddannelser i Danmark.
2. Her tænkes på særlige organisationer som MITI og Tsukuba-universitetet.

Litteratur

Det japanske undervisningsministerium (1972). *The Educational System in Japan*. Transgaard, Henning (1982). *Nyere holdninger til børnepasning*, København: SFI. Undervisningsministeriet (løbende). "Uddannelse".
Woronoff, Jon (1982). *Japan: The Coming Social Crisis*, Tokyo: Lotus Press.

standard. En sammenligning med Danmark kunne være, at alle fra Københavns Universitet fik akademisk arbejde i centraladministrationen, mens Aarhus Universitet leverede kontorpersonalet til de lokale forvaltninger. Sådanne forskelle findes vel også i Danmark, men er blot meget mere synlige i Japan. Alle studenter kender gradueringen af de enkelte universiteter, og de ved hvilke ansættelsessteder, der er de mest prestigefyldte, og som giver de bedste jobs.

Og fordi der kun er denne ene afgørende tærskel – det første ansættelsesforhold – bliver det også uhyre vigtigt at klare sig godt frem til denne afgørende fase. Groft sagt understøtter det japanske uddannelsessystem i hele sin funktionsmåde – fra børnehaven til universitet – at livet kun giver én chance for social mobilitet: det første ansættelsesforhold. Derfor det såkaldte eksamenshelvede. Derfor denne altafgørende satsning på den ene store dag: mødet med den ansættende myndigheds egne eksaminer og samtaler.

Hele dette system kræver et omfattende indenlandsk rejseri. Og mødrene rejser langt med deres sønner for at sikre dem det bedste i denne situation. For det foregår ofte langt fra hjemmet. En uddannelsesreform er under overvejelse til sikring af nationale, fælles prøver og fælles optagelsesvilkår for at stille alle mere lige. Men endnu er det under overvejelse. For det ville jo i givet fald betyde, at eksamenssystemet kunne vendes helt på hovedet – det kunne jo ende med, at afgangsprøverne blev de afgørende. Og det er endnu hverken de modtagende undervisningsinstitutioner eller de ansættende myndigheder indstillet på. Bagsiden af den medalje, der hedder livslang ansættelse, er kravet om en meget omhyggelig udvælgelse af aspiranterne.

På et japansk hotel var i alle detaljer på engelsk forklaret, hvordan fjernsynet med de mange kanaler skulle betjenes. Kun udlændinge med et godt kendskab til japansk ville opdage, at fjernsynet havde en særlig møntboks til betaling af pornografiske video-film. Alt synes at være tilladt på disse video-film, blot man overholder de gældende regler om, at hår på kønsorganerne ikke må vises. Det interessante er imidlertid, at der ved mønt-indkastet var anbragt et lille skilt, der på japansk sagde: "Vis hensynsfuldhed ved at være tilbageholdende med at se dette program i universiteternes eksamensperioder og under nationale højtider". Uden for disse perioder er der ikke mødre og sønner på hotellerne.

Noter

1. Et forsigtigt skøn viser, at udgifterne kan sammenlignes med de samlede udgifter (excl. anlæg) til højere uddannelser i Danmark.
2. Her tænkes på særlige organisationer som MITI og Tsukuba-universitetet.

Litteratur

Det japanske undervisningsministerium (1972). *The Educational System in Japan*.
Transgaard, Henning (1982). *Nyere holdninger til børnepasning*, København: SFI.
Undervisningsministeriet (løbende). "Uddannelse".
Woronoff, Jon (1982). *Japan: The Coming Social Crisis*, Tokyo: Lotus Press.